

A magyar őstörténetírás szemléletét és ezzel együtt a magyarság eredettudatát hosszú évszázadokra krónikáink határozták meg, krónikáink őstörténeti tézise pedig a magyarság hún-szittyá eredete volt. Ma már jól tudjuk, hogy a húnokkal való azonosítást a nyugati krónikások hajtották végre, először ez Regino apát történeti művében bukkan fel a IX. században. Az európai hún hódítás mély nyomokat hagyott Európában, s nem véletlen, hogy a húnok nyomában Európa keleti felén felbukkanó újabb nomád népeket és birodalmakat a nyugati annalisták ternézszerűen a húnok utódjainak tartották, s toposzszzerűen a hún névvel illették mindet. Ez a hún származás később kiegészült a Scythia-tannal, mely a hérodotoszi Scythiát tette meg a húnok és hún-utód népek őshazájául.¹ Árpád- és Anjou-kori krónikáink után változatlanul a hún-szittyá eredet uralja a magyar historiográfiát: Thuróczi, Bonfini, XVI. századi krónikás énekeink, Szamosközi, Toppeltinus, Otrókosi stb. mind így gondolkodnak. A hún-szittyá elméleten csak a XVI. században történt némi változás, vagy inkább bővülés. Miechowit Mátyas és Herberstein nyomán megjelenik a Jugria-tan, mely az obi-ugorok észak-uráli hazájából eredezteti a magyarokat. Ez a tan, mely egy etimológiai magyarázaton alapul, éppúgy őstörténeti misztifikáció volt, mint a hún-szittyá tudat, s semmi köze nem volt a tudományos finnugor nyelvhasználat fejlődéséhez.² Így állt a magyar őstörténettudomány a XVIII. század elején, azaz alapja két hamis történeti tudat volt. Ezek mellett állott az a kétségtelen tény, hogy a magyarság keletről jött a Kárpát-medencébe, s a keleti származástudatot mindig is őrizte. Ez indította útnak Julianus barátot és domonkos társait, hogy a keleten maradt magyarokat megtalálja. Az általuk megtalált tényleges magyar töredékek azonban hamar feledésbe mentek, s Jugriában gondolták a keleten maradt magyarokat megtalálni. – Az 1730–40-es évek a magyar őstörténetkutatás számára döntő jelentőségű évtizedek kezdetét jelentik. Olyan új források jelennek meg, olyan jelentős új ismeretanyag halmozódik fel, mely a dogmává merevedett hún-szittyá tudatnak, melyet a Jugria-tévtan csak enyhén színezett, megváltoztatását, módosítását tette szükségessé. 1793-ban Kéri Borgia Ferenc kiadja a bizánci történetírók között Constantinos Porphyrogenetos császár *De Administrando Imperio*-ját, mely bár 1607 óta, Meursius editio princepsé óta ismert volt, de most került az érdeklődés középpontjába. 1746-ban jelenik meg nyomtatásban Anonymus *Gestá*-ja Schwandtner kiadásában, s 1748-ban adja ki Desericzky Ince az általa Vatikánban megtalált Julianus-jelentést. Ily módon a magyar őstörténet máig is legfontosabb írott forrásai (az arab-perzsa-mohamedán források e korban még nagyon töredékesen és romlott formában voltak csak ismertek) mind kiadásokban álltak a kutatók rendelkezésére, elkezdődhetett az elemző-összehasonlító munka. Ugyanakkor Európaszerte is nagy tudósok működnek Kelet-Európa őstörténetének megvilágításában. Deguignes a húnokra és más nomád népekre vonatkozó kínai forrásokból közöl első ízben fordításokat, Schlözer az orosz őskrónikát elemzi, s egy sor kiváló tudós munkálkodik Pétervárott Ázsia és Kelet-Európa népei történeti múltjának felderítésében. S már érlelődően van a finnugor nyelvrokonság tudományos megfogalmazása, mely Hell Miksa és Sajnovics János 1769–70-es vardői útja után jelenik meg a Demonstratio-ban. Ebben az őstörténeti felfedezésekben gazdag korban kezdi meg történetírói munkásságát Pray György, korának egyik legjelentősebb történetírója, aki összegzi az új eredményeket, szintézisbe foglalja azokat.

A solymászatról szóló ifjúkori munkáját leszámítva³ Pray rögtön történetíró tervei megvalósításba kezd. A magyar történet feldolgozását tervezi, s természetesen munkáját előlőrli, a magyar őstörténet kutatásával kezdi. Munkájának fő buzdítója rendtársa Frölich Erazmus volt: „Auctor, et Institutur mihi fuit, vir Societatis nostrae omni litterarum genere eleganter, ac solide excultus, ERASMVVS FROELICHIVS: cujus, quamdiu scientiae erunt, magnum quoque erit apud eruditos nomen.”⁴ A mű 1761-ben jelenik meg Bécsben *Annales veteres Hvnnorvm, Avarvm et Hvngarorvm* címen. A mű

¹ Ld. például Regino apát Scythia-leírását: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Szerk.: GYÖRFFY Gy. Bp. 1958. 158–162.

² A Jugria-kérdés ilyen irányú tárgyalását ld. VÁSÁRY I.: A jezsuita Cseles Márton és a Julianus-jelentés (A Magna Hungaria- és a Jugria-kérdés történetéhez): Középkori kútfőink kritikus kérdései. Bp. 1974. 261–275.

³ De Institutione et Venatu Falconum Libri II. Tyrnaviae 1749.

⁴ Pray, Annales I. számozatlan lap.

hármás tagolódása világosan mutatja, hogy Pray a hagyományos hún–avar–magyar történeti szemlélet alapján áll, mint előtte és korábban is mindenki, s az új, lényeges eredmények is a hún–avar–magyar azonosság prokuszteszi ágyába szorítva jelennek meg. A hármás tagolódáson belül minden rész egy dissertatio praeviá-ra és két-három könyvre (liber) oszlik. A bevezető értekezésben Pray az illető népekre vonatkozó tudós véleményeket, eredetükkel kapcsolatos különféle feltevéseket ismerteti és foglalja össze, míg a tulajdonképpeni Annales részben az illető népek történetét veszi sorra szigorú kronológikus sorrendben. Módszere tehát még a régi annalista módszer, mely évről évre veszi az eseményeket, s leírja azokat. Ami mégis a hasonló felépítésű történeti művek fölé emeli Pray munkáját, az Pray kristálytisztá logikája, az események mélyebb összefüggéseit is kereső tekintete, másrészt pedig az új források felhasználása, s így a történeti horizont bővítése. Az előbb említettre elég ha összehasonlítjuk Desericzky Ince *De initiis ac majoribus Hungarorum* c. művét a Prayéval, mely műnek mint majd látni fogjuk nagy szerepe lesz Pray életében. Desericzky műve minden tudós latinsága és filológiai precízsege ellenére kiismerhetetlen őskaosznak tűnik Pray munkájához képest. S mi az az új forrás, melyet Pray felhasznál a húnok és avarok történetének írásában? A kínai forrásokról van szó, melyeknek egyedülállóan gazdag tárházát Deguignes francia orientalista tette közzé először francia fordításban, kommentárokkal ellátva valóban korszakalkotó, nagy négy kötetes munkájában.⁵ A húnok történetét eddig csak az i. sz. II. századig tudták visszavezetni, azaz európai megjelenésükig, s történetük ázsiai háttere teljesen homályban merült. A kínai források megnyitása ezt az eddig teljesen ismeretlen korszakot világította meg, s lehetővé tette a kínai és európai forrásokban szereplő adatok konfrontálását, mely a különböző steppei népek történetének vizsgálatában mind a mai napig alapvető módszer maradt. Egy sor lényeges népnév azonosítás fűződik Deguignes nevéhez, így ő kapcsolta össze először a kínai források hiung-nu-jait a húnokkal és a zsuán-zsuánokat az avarokkal. Pray teljesen a a Deguignes nyomán haladva ismerteti a húnok történetét. Hogy mi a jelentősége mégis, hogy ezt a lényegében mástól közölt anyagot Pray felhasználta? Az, hogy Magyarországon, s talán Európában is Pray reagált először Deguignes művére, annak hatalmas jelentőségét rögtön felismerte, s adatait beépítette a hún történetbe. Ily módon a hagyományos hún történelem jelentős mértékben kiszélesedett, tudományosabb megalapozást nyert. Tudta ezt Pray is, s nagy hálával emlegeti annak nevét, aki Deguignes értékes művét neki megszerezte: „... temperare mihi non possum, quin praestantissimum virum, cuius beneficentia DEGVINESIVS mihi obtigit, quemque in Praefatione tacito nomine designavi, illius etiam ingratiis diserte exprimam. Est is R. P. FRANC. XAV. RIBICS e S. J. nomine, rebusque gestis ita cognitus, ut addere de meo ad viri laudes nihil omnino opus sit.”⁶

Pray tehát lényeges új anyag bevonásával gazdagította a hún és avar történetet, s érdeme, hogy külön népekként tárgyalja őket, a hún–magyar azonosítástól még nem tud szabadulni, de ezt igazán nem róhatjuk szemére, mikor csak a XIX. század végi, de még inkább a XX. századi tudomány jött rá csak a hún–magyar misztifikációra. Pray még nem gondolhatott arra, hogy ha egy forrás azt mondja, hogy *Hungari, vel Hunni*, akkor már a régi annalista egy téves azonosítást hajtott végre. A forráskritika fejlettsége még nem volt azon a fokon. – Hasonlóképpen Pray elődei és ő maga is a VI. századi Jordanesnek (*De rebus geticis*) onogurokra vonatkozó adatában a magyarokat látta. Még Pray korában is az *onogur, ungar(us)* és *hún* nevek teljes kaoszbán voltak, mindegyik mindegyikkel azonos lehetett, Pray előtt pl. Bonbardi és Desericzky is magyarokat lát a Jordanes-féle onogurokban.⁷ Ami a névazonosítást illeti, kétségtelen igazuk volt, hiszen a mai kutatás kétségtelenül megállapította, hogy a magyarok *ungarus* neve az onogur népnévből alakult, annak ellenére, hogy a névátruházás körülményei ma sem egészen tisztáztak.⁸ Ne legyünk hát túl szigorúak múltunk és szorgalmas kutatóival szemben

⁵ *Histoire générale des huns, des turcs, de mogols et des autres tartares occidentaux avant et depuis Jésus-Christ jusqu'au présent I–IV.* Paris 1756. Érdekes, hogy Deguignes nem a maga fordításait közölte, hanem egy Visdelou nevű francia jezsuita munkáját használta fel, nevének megemlítése nélkül. Természetesen erről Pray korában semmit sem tudtak, s a munka máig is Deguignes neve alatt ismert. (Ezt az értesülésemet CZEGLÉDY Károly professzornak köszönhetem.)

⁶ Pray, *Annales* 299, n. 2.

⁷ BONBARDI: *Topographia Magni Regni Hungariae.* Viennae 1718. 33; DESERICZKY: *De initiis ac majoribus Ungarorum I.* Budaë 1748. 95.

⁸ NÉMETH Gy.: *A honfoglaló magyarság kialakulása.* Bp. 1930. 181.

ebben a kérdésben, hiszen ha sok mindenben bölcsebbek vagyunk is ma már, nagyon sok mindent még ma is *ignoramus*.

A hún és onogur kérdésen kívül nézzük meg még, hogy a magyar őstörténet pár lényeges pontját illetően milyen volt Pray véleménye. Bíborbanszületett Konstantin császár írja, hogy a 889-es besenyő támadás után a magyarok két részre szakadtak, s egyik részük kelet felé Perzsia irányában ment, s ezeket a magyarok régi nevén *savartoi asphaloi* (Σάβαρτοι ἄσφαλοι)-nak hívják.⁹ Constantinos művének ismerete óta fontos csatakérdése ez a magyar őstörténetnek. Lássuk Pray hogyan vélekedik erről a kérdéstről: „Causam cur ita dicti fuissent, [mármint savartoi asphaloi-nak] non exprimit: reor tamen illi nomini nullam subesse, sed a *Constantino* ex Sabiris, et Ephthalitis, quorum utrique Hunnica gens, per errorem, ut fere in barbarorum nominibus Graeci solebant, *Sabartasphalos* temere conflatos esse.”¹⁰ A görög név második tagjának a heftalitákkal való összekapcsolását leszámítva, a szavir népnév idekapcsolása máig is helyesnek bizonyult. A szavir népnévnek és Szibéria nevének azonos eredete már igen régi a magyar őstörténeti irodalomban (már Nadányi ismeri „*Florus Hungaricus*”-ában 1663-ban),¹¹ de a constantinosi *savartoi* idekapcsolása tudtommal Pray érdeme.

A savartoi asphaloi népnek és Constantinos egy másik népnévnek félreértése viszont súlyos tévedésekre vezette Prayt. A bizánci császár ugyanis *turkoi*-nak (Τούρκοι) nevezi a honfoglalás előtti és honfoglalás kori magyarokat. A *türk* elnevezés a kazárokkal való politikai érintkezés révén szállhatott a magyarokra,¹² Pray viszont úgy veszi, hogy a magyarok azonosak voltak a türkökkel és törökökkel. Ily módon ismerteti az ázsiai türkök történetét a Deguignes-féle kínai források alapján. A magyar őstörténet tárgyalását is éppen ezért kezdi 551-ben, mikor is a türkök lerázták az avar igát, s Tu-men / Bumín kagán vezetésével megalapították az első türk birodalmat. Az oszmán-törökök ősei tudvalegőleg Perzsián át jutottak Anatóliába. S Pray itt merészen azonosítja a *savartoi asphaloi* népet, mely a perzsiai részek felé költözött, a Perzsiában levő szeldzsukokkal, akik aztán Anatóliába vonultak. Ezek után ismerteti a szeldzsukok és oszmán-törökök történetét a XI. századtól kezdve. Így a magyarság és oszmán-törökök között közvetlen rokoni kapcsolatot tételez fel, s ezzel a salto mortalel létrehozott tétellel a török rokonság egyik korai hirdetője lesz. Ebben a tévtanában olyan kiváló tudósok vallhatták aztán a következő században elődjüknek, mint Vámbéry Ármin és Thúry József. De nem is kell időben ennyit előremennünk, hiszen Kőrösi Csoma Sándor álmainak földje is valahol a kanszui úguroknál volt, ahol bizony hiába kereste volna a magyarok nyomát.

A Jugria és Magna Hungaria-kérdést Pray meglehetősen tisztán látja. Desericzky, aki megtalálta és kiadta Julianus útleírását, a Riccardus jelentést, leszámolt Jugria tévtanával.¹³ Pray ezt láthatólag elfogadja, bár nem hivatkozik névszerint Desericzkyre, nem is érti, hogyan gondolhatták egyesek, hogy a húnok Jugriából jöttek ki.¹⁴ Azt elismeri azonban, hogy esetleg Ázsiából való kivándorlásuk során egyes hún csoportok Jugriába eljuthattak.¹⁵ A Julianus-jelentés fontosságát azonnal felismeri, s pár évvel Desericzky kiadása után s nyomán újra kiadja.¹⁶ Ezután megemlíti Toppeltinusnak egy Szamosközi Istvánra visszamenő tudósítását a keleten maradt magyaroktól, s hozzáfűzi: „Ceterum ex utraque documento satis liquet, Hungaros nequaquam, quod quidam sibi persuaserant, ex Juhria extima Russiae septentrionalis provincia, tanquam natali solo in Europam produisse.”¹⁷ Magna Hungaria helyét, mint utána oly sokan egészen napjainkig, Baskíriába helyezi, s a baskir–magyar azonosságot hirdeti: „Ita apud eundem [azaz Plano Carpininél] male scribitur *Bisirmen*. pro *Musulmen*. Ut ergo hic B. irrepsit pro M. ita in voce etiam *Madscharia* B substitutum est, ac sic male ex *Madscharia* formata fuit *Batscaria* ex hac vero *Baschatiria*.”¹⁸

⁹ Constantinos idézett helyét ld. MORAVCSIK Gy.: Bíborbanszületett Konstantin A birodalom kormányzása. Bp. 1950. 170–171.

¹⁰ Annales 306.

¹¹ A szavir-kérdésre ld. CZEGLÉDY K.: A szavárd-kérdés Thury József előtt és után: MNy. 1959. 373–385.

¹² NÉMETH Gy.: A honfoglaló magyarság kialakulása. 198–203.

¹³ DESERICZKY: De initiis, lib. II., cap. IV, 150–168.

¹⁴ Annales 62.

¹⁵ Annales 63.

¹⁶ Annales 316–318.

¹⁷ Annales 319.

¹⁸ Dissertationes 32, n. d.

Ami a különböző szavak etimológiai magyarázatait vagy inkább csak ötleteit illeti, Pray sem ment kora kritikálanságától.¹⁹ De ne felejtsük el, hogy e korban a nyelvrokonság fogalma még egyáltalán nem tisztázott, s mai értelemben vett tudományos szövejtés még nincsen. A magyart minden keleti nyelvvel hasonlították, nem utolsósorban a héberrel, s ez a híres vagy inkább hírhedt etimológizáló vonal Anonymus népetimológiáitól Otrokocsi Fóris Ferenc héber nyelvhasználatán és Kalmár György Prodrómus-án keresztül egészen Pázmány örült nyelvészkedéséig és a reformkorig s azon túl is tart. S mit szóljunk, sírjunk vagy nevéssünk, ha a ma is virágzó szumerizmusra gondolunk. A komoly, elvi alapokon nyugvó nyelvhasználat pedig épp ezidőben van születőben Sajnovics, majd Gyarmathi munkássága révén. Különben is Pray történész volt, és sohasem ezeken az alkalmilag megeresztett etimológiai ötleteken volt a hangsúly kutatásaiban, hanem a források vizsgálatán.

Az *Annales veteres*, talán maga Pray sem gondolta volna, hosszú polémiába sodorta a piarista Desericzky Incével, majd annak halála után Cetto Benedekkel. Tulajdonképpen rejtélyes, mi indíthatta az öreg Desericzkyt *Dissertatio apologetica*-jának megírására.²⁰ Pray ugyanis mindig tisztelettel emlékezik meg Desericzkyről művében, igaz sok helyen bírálja. Desericzky talán életművét érezte megtámadva, mikor ötkötetes nagy munkájának megjelenése után alig egy évvel az ifjú tudós Pray kiadta *Annales veteres*-ét, mely egy csapásra kétségbevonta egy sor eredményét. Desericzky védőiratát rögtön követte Pray válasza, az *Epistola responsoria*, melyre Desericzky második *Dissertatio apologetica*-jával felelt. Pray válasza sem késik *Supplementum ad Annales veteres* c. művének formájában, de ez a munkája már Desericzkyt csak sírjában érte el.²¹ A vitát rendtársa Cetto Benedek köteletségének érezte folytatni, s *Parergos* c. művében felel Praynak. Pray még egy *Epistola responsoria*-t ír, mire Cetto rögtön két művel válaszol.²² A vita egyre személyeskedőbb, s Cetto részéről az őstörténetről egyre inkább a jezuiták kínai működésének gyalázására tevődik át, s ez már nem tartozik őstörténeti vizsgálódásaink körébe. Pray még egyszer rászánja magát, hogy őstörténeti kérdésekkel foglalkozzék, s 1775-ben kiadja *Dissertationes*-át, mely már nem csatlakozik a Desericzky–Cetto-féle tollharchoz, hanem benne Pray újból összefoglalja őstörténeti nézeteit, s nagyon sok ponton revideálja azokat. Mielőtt ennek vizsgálatára áttérnénk, leszögezhetjük befejezésül, hogy a Pray és Desericzky–Cetto-féle tudományos polémia, mely elsősorban a húnok történetének bizonyos kérdései körül forgott, nem vitte előbbre a tudományos kérdések megoldását, Pray mindössze higgadtan és elegánsan válaszolgatott az érzékeny sértett fél támadásaira. Tudományos életünk talán első ilyen nagyszabású polémiája volt ez.

Pray az *Annales veteres*-ben nem foglalkozik még behatóan a finnugor rokonsággal, s rövid megjegyzése is elutasító. Idézi Eccardust, aki a hamburgi orvos Martin Vogel finnugor nyelvhasználati kísérleteiről szól. Pray erre a hagiográfus Stillingust hívja tanúnak, aki a finn és magyar Miatyánkot hasonlította össze és semmi hasonlatosságot nem talált köztük. Pray megtoldja ezt még egy lív szövegrész idézésével, s lám – mondja az sem hasonlít a magyarra. Érdekes, hogy Leibniz, Rudbeque

¹⁹ Például Pray egy helyen Gaerbert idézi aki szerint a legelőkelőbb kaukázusi avar fejedelem neve *Usmey-Avar*. Pray erre nem késlekedik zárójelben megjegyezni, hogy „(forte rectius Usbey-Avar, *Be* enim Tataricum, et *Beg* Turcicum notat dominum, et caput populi, quod plane idem est cum Hungarico *Fey*)” (*Dissertationes* 2, n. e.).

²⁰ *Dissertatio apologetica Josephi Innocentii Desericii clerici reg. matris Dei schol. piar. auctoris Commentariorum De initiis et majoribus Hungarorum, amice alloquens Georgium Pray S. J. auctorem Annalium veterum Hunnorum, Avarum, et Hungarorum. s. a.*

²¹ *Epistola responsoria ad Dissertationem apologeticam Josephi Innocentii Desericii clerici regularis Matris Dei commendatorium De initiis ac majoribus Hungarorum. Tyrnaviae 1672; Dissertatio II apologetica Josephi Innocentii Desericii e clericis reg. schol. piar. auctoris Commentariorum De initiis ac majoribus Hungarorum super epistola Georgii Pray è Soc. Jesu auctoris Annalium veterum Hunnorum, Avarum, et Hungarorum. Pestini 1763; Supplementum ad Annales veteres Hunnorum, Avarum, et Hungarorum congestos opera et studio Georgii Pray Societatis Jesu sacerdotis. Tyrnaviae 1764.*

²² *Josephi Innocentii Desericii Hungari Nitriensis clerici regularis e Scholis Piis et Georgii Pray Societatis Jesu dissertationes ita collectae, ut argumenta argumentis excipiantur. 1768; Epistola responsoria ad partem primam dissertationum Benedicti Cettonis. Tyrnaviae 1769. A polémia további menetről, a kiadott művekről ld. LISCHERONG G.: Pray György élete és munkái. Budapest 1937. 70–74.*

és Bél Eccardusszal ért egyet. Hivatkozik egy bizonyos Huszti kéziratára, melyet Kende László rendtársától szerzett meg. Huszti finn szl! hasonlításai elgondolkoztatják, s ezeket úgy próbálja magyarázni, hogy a finnek a kabarokkal voltak szomszédosak, akik viszont a magyarokhoz csatlakoztak, tehát a finn egyezéseket mintegy a kabaroknak köszönhetnénk.²³ Így gondolkodott Pray 1770-ig a finnugor rokonságról, mikor is bizonyos események álláspontjának gyökeres megváltoztatását tették lehetővé számára. Ez a nagy esemény pedig Hell Miksa és Sajnovics János 1769–70-es vardói útja, melyet 1770-ben követett Sajnovics *Demonstratio*-jának megjelenése. Pray épp ekkor készült egy Cettónak adandó újabb válaszával, mikor Hell Miksa és Palma Ferencen keresztül Sajnovics is figyelmezteti Norvégiából, hogy nehogy válaszoljon Cettónak, mert nagy dolgokkal térnek haza, mely mindenki számára megcáfolhatatlan új eredmény lesz. Hell és Sajnovics jóslata igaznak bizonyult, a *Demonstratio* megjelenésének mérföldkőszzerű jelentőségének bizonyítása itt azt hiszem fölösleges. S Pray is elfogadta a baráti tanácsot, s csak pár év múlva 1775-ben adta ki a *Dissertationes*-t, melybe már beépíti Sajnovicsék finnugor nyelvhasználatát.²⁴ Pray áttekinti a finnugor népeket a korabeli irodalom alapján. A finn terminus Praynál kora nyelvhasználatának megfelelően finnugort jelent, de néha megkülönböztetésül a *Finnici corporis populi* kifejezést használja. A csuvas, mely török nyelv, a finnugor nyelvek közé sorolja, mint mindenki ebben a korban. Magyar–csuvas szóhasználati különben, melyeket ő mai szóval élve ősi egyezéseknek tart, majdnem mind kifogástalanok, csak nem ebben a kategóriában, hanem mint a magyar nyelv régi török jövevényszavai. Mindezek ellenére a hún–avar–magyar körből még nem tud kitörni Pray, s a finnugor népeket is besorolja ezek közé a húnszerű népek közé: „... Finni, Hunni, Avar, et Hungari, eadem mihi ortu gens sunt, et populus; tametsi postea, quod fere usu venit, in ramos divisi, ut diversis nominibus, sic variis quoque dialectis inter se se different.”²⁵ Praynak az a bátorsága, hogy nyíltan beismerte előző tévedését, hogy képes volt álláspontját megváltoztatni a meggyőző érv hatására, különös tiszteletet érdemel. Különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy pár kivételtől eltekintve Sajnovicsék kortársainak, a korabeli magyar nemesi társadalomnak felfogását legjobban Orczy Lőrinc méltatlankodása fejezte ki:

Te pedig, Tsillagász! bár akár ki lehetsz,
Kedves rokonidhoz tőstént vissza mehetsz,²⁶

Áttekintettük röviden Pray őstörténeti munkásságát, mely gyakorlatilag 1761-től 1775-ig, az *Annales*-től a *Dissertationes*-ig ível. Ezek után már nem ad ki semmit hosszú életében ebből a témakörből, csak levelezése egy-egy darabja mutatja (pl. a Hellel folytatott correspondencia), hogy a magyar őstörténet iránti vonzódását megőrizte. Mit is adott ez a termékeny tizenöt év a magyar őstörténetnek? Pray az őstörténet terén nem kifejezetten eredeti, ami új anyagot ad, azt majdnem mindig mástól veszi. Így a húnok, avarok, türkök, s más nomád népekre vonatkozó kínai forrásokat Deguignestől, a Julianus-jelentést Desericzkytől, a finnugor rokonságot Helltől és Sajnovicsától. Anonymus és Bíborbanszületett Konstantin szövege szintén kiadva állt rendelkezésére. Heurisztikus, anyagfeltáró munkát tehát a magyar őstörténet terén nem végzett, de érdeme, hogy mindenre frissen reagál, s ami új és jelentős, azt rögtön magáévá teszi. Az új és régebbi adatokat pedig egyaránt *kritikusan* kezeli, s egy tudóst minden erudíció, minden anyagismeret mellett elsősorban a kritika avat igazán tudóssá. Végezetül pedig összefoglal Pray, a széttöredezett, a hiányosat egész képpé alakítja. Méghozzá először a hazai historiográfiában. Az ő *Annales*-e és *Dissertationes*-a őstörténetünk első nagy *szintézise*, mely bár nem rázza le, de sok ponton már túlmutat a egyoldalú hún–magyar krónikai szemléletű magyar őstörténeten, melynek Desericzky Ince is egyik utolsó képviselője volt. Ma már tudjuk, hogy a hún és avar történet nem szerves része a magyar őstörténetnek, ennek ellenére a hún, avar és türk történet újszerű, kínai forrásokon alapuló tárgyalása is gyümölcsöző volt, hiszen a steppei háttér a modern magyar őstörténetkutatásnak is fontos feladata, mint Czeglédy Károly sikeres

²³ Pray, *Annales* 319–320.

²⁴ *Dissertationes Historico-criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum, et Hungarorum a Georgio Pray, sacerdote conscriptae. Vindobonae MDCLXXV.*

²⁵ Pray, *Dissertationes* I.

²⁶ Két nagyságos elmének szüleményei. Pozsonnbann, 1789. 234.

kutatásai bizonyítják,²⁷ ha nem is látunk már e steppei népekben közvetlen elődöket, magyarokat. Hogy sok esetben tévedett Pray mai ismeretünk fényében, s hogy sok esetben nem tud kora szemléleti kereteitől szabadulni? De hiszen hányan tudnak akár ma koruk szemléletétől szabadulni? Minden kort a saját mércéjével kell mérnünk, s így nézve Pray kora kiemelkedő őstörténésze volt, sőt a reformkor romantikus szemlélete sok tekintetben visszalépést jelentett, legalábbis a magyar őstörténetben, Pray criticizmusával szemben. Csak sajnálhatjuk, hogy a nagyrahitott történész, a majdani „historiographus regius” életének ifjabb éveiben merült bele népünk ifjabb éveinek, a magyar előidőknek vizsgálatába, s később már páratlan tudását és szintetizáló képességét a magyar múlt más korbeli tablójának megrajzolására fordította.

Vásáry István

George Sand és Magyarország

„Éljen a Köztársaság! Micsoda álom, micsoda lelkesedés, és milyen fegyelem és rend Párizsban! Onnan jövök, oda siettem, és láttam megnyílni lábaim alatt a barrikádokat. Láttam a népet: nagyok, fenségesnek, naivnak s nagylelkűnek, láttam a világmindenség legcsodálatosabb népét, a francia népet, mely összeforrt Franciaország és a világ szívével.”¹ Ha nem tudnánk, hogy George Sandtól idéztük e lelkes leírást az 1848-as párizsi forradalmi hangulatról, Petőfire kellene gondolnunk.

Vive la Republique! kiált fel Petőfi is 1848 március elején a francia forradalom hírére, s így folytatja: „Aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop . . . Nyakra-főre siettem a fővárosba, reszketve, lélegzet nélkül értem haza . . . Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt . . .” Nem véletlen e két vallomás hasonlósága. Levonni a francia forradalmak tanulságait, olvasni és szeretni a francia irodalmat, – ez már nemcsak divat, de kötelesség volt az 1840-es években a fiatal magyar értelmiségek számára. „Mi franciák voltunk valamennyien!” – vallja Jókai. És ez egyáltalán nem túlzás. A francia irodalom és filozófia iránti rajongás különösen a XVIII. század második felében jelentkezik, majd az 1830-as években új korszak kezdődik a magyar–francia kapcsolatok történetében. A magyar reformkor vezető egyéniségei, írók és politikusok, elsősorban nem Ausztriába, hanem Franciaországba utaznak, hogy elhozzák az európai fejlett kultúra híreit hazájukba. Az ő közvetítésükkel jutnak el hozzánk Mme de Staël, Chateaubriand és Victor Hugo művei, s így lesz a kor kiemelkedő magyar írójának, Eötvösnek romantikus regénye, a *Karthauzi* „az új Párizs-szemlélet első hangja irodalmunkban, s méltán válik a Manon Lescaut – Rousseau – Chateaubriand – George Sand vonal magyarországi folytatásává.”²

Mi az oka e rajongásnak a francia romantikusok irányában? Egyszerűen az, hogy a reformkor alkotói, a Fiaatal Magyarország költői magukra ismernek a kortárs francia írókban, eszméik, töprengéseik, problémáik közösek, s szinte mindegyiküknek akad egy-egy francia példaképe. A magyar radikális ifjak annak az iskolának a tanítványai, mely „Lamartinetól Victor Hugoig, s Dumastól Bérangerig mindent magába egyesített, ami eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, ami a szívet, lelket hevíti. A francia írók nemes rajongása, erős meggyőződése, dicső ábrándjai magukkal ragadtak mindenkit, aki ifjúságot és nemes ábrándokat bír.” – írja Jókai. „Francia könyveket olvastunk, Lamartine *Girondisták története*, Tocqueville *Demokratája* volt a bibliánk, Petőfi Béranger-t imádta, én Hugo Victorban találtam eszményképét. Pállfy Albert volt a Sue Jenőnk, Degré a Paul de Kock-unk, Irinyi Józsi a Girardin Emilünk, Pákh Albert a Jules Janinünk.”³ Jókai megjegyzése igazolja azt az irodalom-szociológiai jelenséget, hogy egy költő (pl. Béranger) idegen nyelvterületen milyen mértékben kap más megvilágítást és értékelést, az új környezet ízlésének és politikai szemléletének megfelelően. Érdekes megállapítanunk, hogy a fent idézett visszaemlékezésben nem szerepel George Sand, a század egyik legolvasottabb és legtermékenyebb, legtöbbet ócsárolt és

²⁷ CZEGLÉDY K.: *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Bp. 1969. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8.).

¹ G. Sand, *Correspondance*, t. VIII. Lettre à Ch. Poncey, 8 mars 1848, p. 330.

² SÖTÉR István: *Magyar–francia kapcsolatok*, Bp. 1946. 132.

³ I. m. 141.